

PAPER DETAILS

TITLE: Sâfiî Mezhebine Göre Nikâh'ta Velâyet Yetkisi

AUTHORS: Hasan GÜLER

PAGES: 322-348

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1442612>

Guardianship Authority in Marriage According to Shafii Sect

Hasan GULER*

Abstract

While guardianship expresses the authority to take legal action on behalf of others without their consent in legal language, in Islamic Family Law, it refers to the authority to marry a relative of the incomplete and incompetent with or without their consent. Guardianship, the subject of our research, will be discussed in detail in the Shafii sect. Shafiis agree that girls and widows cannot be married by their own will without the consent of the parents, due to the evidence on the subject of custody, while they are of the opinion that girls who have not been married before, whether they are young or older, can be married by force. However, they put forward some conditions in order to prevent the abuse of this authority given to the parents. If we are to enumerate them, there should be no open hostility between a parent and a daughter. The two must be equated between the male and the daughter to be married. Three, the man should have the opportunity to give mahr-i mu'ajjal. These conditions put forward in the Shafii sect are found in many sources in the sect literature. In our study, the conditions mentioned above will be examined in detail.

Keywords: Marriage, Shafii Sect, Law, Custody, Guardian.

Şafîî Mezhebine Göre Nikâhta Velâyet Yetkisi

Hasan GÜLER

Öz

Velâyet, hukuk dilinde başkaları adına onların rızası alınmaksızın hukukî işlemde bulunma yetkisini ifade ederken İslâm Aile Hukukunda ise eksik ehliyetli ve ehliyetsizlerin bir yakını tarafından rızaları alınarak veya alınmaksızın evlendirilme yetkisini ifade eder. Araştırmamızın konusu olan velâyet, Şafîî mezhebi özelinde detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Şafîîler, velâyet konusu hakkındaki delillerden ötürü âkil bâliğ kız ve dul kadınların velinin onayı olmaksızın kendi iradeleriyle nikâh akdi yapamayacakları konusunda hem fikir iken, ister küçük isterse büyük olsun daha önce başından evlilik geçmemiş kızların ise zorla evlendirilebileceği görüşündedirler. Fakat veliye verilen bu yetkinin kötüye kullanılmasına engel olabilmek için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bunları sıralayacak olursak bir, velî ile kız arasında açık bir düşmanlık söz konusu olmamalıdır. İki, evlendirilecek erkek ile kızın arasında

* Research Assistant, University of Kafkas Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Branch of Islamic Law, Kars, Turkey.

Arş. Gör., Kars Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, İslâm Hukuku Anabilim Dalı.
hasan_safii@hotmail.com ORCID 0000-0003-0226-2656

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 11 December / Aralık 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 31 December / Aralık 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 January / Ocak 2021

Volume / Cilt: 8; Issue / Sayı: 15; Pages / Sayfa: 322-348.

Suggested ISNAD Citation: Hasan Güler, "Şafîî Mezhebine Göre Nikâhta Velâyet Yetkisi", Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 8/15 (Ocak-January 2021), 322-348. www.dergipark.org.tr

denklik olması gerekir. Üç, erkeğin mehr-i muacceli verme imkânına sahip olması gerekmektedir. Şâfiî mezhebinde ileri sürülen bu şartlar, mezhep literatüründe birçok kaynakta yer almaktadır. Çalışmamızda yukarıda zikredilen şartlar detaylıca ele alınarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Şafî mezhebi, Nikâh, Velâyet, Veli.

GİRİŞ

Velâyet, genel anlamı bakımından ehliyetsiz ve eksik ehliyetli kişiler adına hukukî işlemlerde bulunmak ve onların malî işlerini yürütmektir. İslâm aile hukukunda nikâh akdinin bir başkasının iznine bağlı olması ya da başkalarının rızalarını almaksızın evlendirme yetkisine sahip olmayı ifade eder. Tanımdan da anlaşılacağı üzere veliye bu yetkinin verilmesindeki amaç ehliyetsizler ile eksik ehliyetlilerin haklarını gözetip korumaktır. Nitekim söz konusu kişiler hukukî, malî vb. işlerini yürütmeye yetkili olmadıkları için onların bu tür işlemlerini kendileri adına yürütecek ve haklarını koruyacak hukukî bir temsilciye ihtiyaç duyarlar. İslam hukukunda bu yetkiyi velâyet müessesesi üstlenmektedir.

Evliliğin hem aile hem de toplum için oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Dolayısıyla bu denli önemli bir konunun sadece damat ve gelin adayının takdirine bırakılması doğru bulunmamıştır. Zira olası bir problemin her iki tarafın ailesini de önemli ölçüde etkileyeceği kuvvetle muhtemeldir. Söz gelimi bu çiftler arasında meydana gelecek anlaşmazlık bir şekilde aileleri de bu sürece dâhil edeceğinden ailelerin de akdin kuruluş esnasında evlilik sürecine dâhil edilmeleri son derece doğal ve elzem bir durumdur. Bu anlamda örf ve adetlerin etkisinin de bir sonucu olarak nikâh akdinin kuruluş aşamasında özellikle kızın maslahatını gözetleyici birine ihtiyaç duyulmaktadır ki bu da velidir. Verilen bilgilerden hareketle evlilik esnasında velinin bulunmasındaki temel hedef öncelikli olarak kadının haklarını korumaktır. Veliye verilen bu yetki, kadının irade özgürlüğüne engel bir durum olarak veya kadının bazı haklarını gasp etmek şeklinde anlaşılmamalıdır. Nitekim daha önce de ifade edildiği üzere veliye verilen bu yetki kadının haklarını korumaya matuf kollayıcı önlemlerdir. Öte yandan velayet yetkisiyle evlilik akdinin neticesinde velilere yüklenen sorumlulukların korunması da hedeflenmektedir.

Şâfiî mezhebinde kadının kendi irade beyanıyla nikâh akdini gerçekleştirememesinden ötürü onun adına bu akdi yerine getirecek bir velinin bulunması nikâhın sıhhat şartları arasında yer almaktadır. Bundan dolayı nikâhta velinin karar yetkisinin keyfiyeti söz konusu olmaktadır. Bu ifadeyi açacak olursak veli, velâyeti altındaki kişinin rızasını almadan evlendirme yetkisine sahip mi, böyle bir yetki verilmişse velilerden kime verilmiştir? Bu konularda Şafii mezhebi diğer mezheplerden özellikle Hanefî mezhebinden farklı düşünmektedir. Bunların yanı sıra konunun detayında da Şâfiî mezhebinde farklı görüşler bulunmaktadır. Çalışmamızda ilgili konuyu daha detaylı bir şekilde incelemek için konuyu sadece Şâfiî mezhebi ekseninde sürdüreceğiz. Zira ülkemizde

nikâh akdinde velâyet konusuyla alâkalı Hanefî mezhebi özelinde birçok tez ve makale çalışması bulunmaktadır. Bizim amacımız bu makale ile alana mütevâzî bir katkıda bulunmak ve bir eksikliği gidermektir.

1. Velâyetin Tarifi

Velâyet kelimesi, sözlükte “yakınlık, sevmek, yardım etmek, akraba, dost” anlamındaki “vely” kökünden türemiş olup birinin işini üzerine almak, otoriter güç, birisini temsil yetkisiyle görevlendirmek ve din kardeşliği gibi manalarda kullanılmaktadır.¹ Ayrıca “velî” birine yaklaşmak ve onu takip etmek anlamına da gelmektedir. Veli’nin vilâyet şeklindeki kullanımda ise sultan (otorite) ve imâre anlamları kazandığı görülmektedir.² Bununla birlikte kelimenin gerek velâyet gerekse vilâyet şeklinde her iki kullanımında da aynı manaya geldiği ifade edilmiştir. Velâyet hakkını elinde bulunduran kişiye ise veli denir.³

Velâyet müessesesinin oluşumundaki temel hedef eksik ehliyetlilerin veya ehliyetsiz kişilerin haklarını korumak ve bunları güvence altına almaktır. Nitekim bu müessese, hem toplumun hem de ferdin haklarını gözetmektedir.⁴ Velâyetin genel anlamından hareketle, farklı şekillerde, fakat içerdiği mana açısından birbirine yakın tanımları yapılmıştır. Bu bağlamda velâyetin hukukta “başkası adına hukukî işlemde bulunmak ve onun malî işlerini gözetip yürütmek”⁵, fıkhîta “rızası olup olmadığına bakılmaksızın bir sözün başkası hakkında geçerli ve sonuç doğurucu kılınması”⁶ İslâm aile hukukunda ise “nikâh akdinin bir başkasının iznine bağlı olması ya da başkalarının rızalarını almaksızın evlendirme yetkisine sahip olmak” şeklinde tanımlı yapılmıştır.⁷ Mezûr tanımlarda dikkat çeken ortak özellik, kişiye bir başkası üzerinde yetki verilmesidir. Bu kurumun temel hedefinin ise başkasına verilen bu yetkiyle, yetkinin çerçevesine dâhil olanların menfaatinin korunması olarak zikredilebilir.

2. Velâyetin Çeşitleri

Velâyet hakkını elinde bulunduran veli, Hanefî mezhebinde nikâh akdinin nefaz (sonuç doğurucu) şartı görülürken Mâlikîlerin çoğunluğu ile Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise

¹ Ebû Fadl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 6 c. (Kâhire: Dâru'l-Meârif, t.y.), 6: 4920; Hacı Yunus Apaydın, “Velâyet (Fıkıh)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013). 43/15.

² Heyet, *el-Müncid fi'l-lugati ve'l-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 2007). 918-919; Mehmet Erdoğan, “Velâyet”, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013). 602.

³ Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' serhu'l-Muhezzeb*, thk. Âdil Ahmed Abülmevcûd v.dğr. (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 2007). 19/119; Apaydın, “Velâyet (Fıkıh)”. 43/15.

⁴ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009). 1/307; Mustafa Kelebek, *İslâm Aile Hukukunda Velâyet* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2017). 6.

⁵ Mustafa el-Hin, v.dğr. *el-Fikhü'l-menhecî 'alâ mezhebi'l-imâmi's-Şâfiî*, (Dımaşk: Dâru'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, 1996). 2: 56; Heyet, *İlmihal (İslâm ve Toplum)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013). 2/211.

⁶ Apaydın, “Velâyet (Fıkıh)”. 43/15.

⁷ Talip Türcan, ed., *İslâm Hukuku El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016). 303; Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014). 80.

veli nikâh akdinin sıhhat şartları arasında yer almaktadır. İslâm hukukuna göre velâyet hakkına öncelikli olarak sahip olanlar, kan hısımları olan akrabalarlardır. Akrabaların bulunmadığı durumlarda ise bu yetki kamuya verilmiştir.⁸ Bu bağlamda evlendirme yetkisine sahip olma bakımından veliler, veliyy-i hâs (husûsi veli) ve veliyy-i âm (umûmi veli) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

2.1. Veliyy-i Hâs (Husûsi Veli)

Veliyy-i hâs veya hususi veli, velâyeti altında bulunan kimseleri evlendirme yetkisine sahip olan akrabaları ifade etmektedir. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre tanımda geçen akrabalar grubuna asabe⁹ olan veliler girmektedir. Hanefilere göre ise akraba grubuna asabenin yanı sıra zevi'l-erhâm¹⁰ da dâhildir.¹¹ İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) konu hakkındaki; “nikâhta sadece baba tarafından akrabalar velâyet hakkına sahiptir”¹² ifadesinden onun akrabalık sıfatıyla velâyet hakkına sahip olanları sadece asabe olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu velâyet türüne aynı zamanda hısım velâyeti de denilmektedir.¹³

İslam hukukçuları arasında velilerin sıralaması konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Şâfiî mezhebine göre husûsi velilerin sıralaması şu şekildedir;

1- Babalık (übüvvet) ilişkisi bakımından: baba, babanın babası (dede)...

2- Kardeşlik ilişkisi bakımından: anne baba bir erkek kardeş, baba bir erkek kardeş, anne baba bir erkek kardeşin oğulları, baba bir erkek kardeşin oğulları...

3- Amcılık ilişkisi bakımından: anne baba bir amca, baba bir amca, anne baba bir amcanın oğulları, baba bir amcanın oğulları...¹⁴

Şâfiîlerde diğer üç mezheple Müzenî (ö. 264/878) gibi bazı fakihlerin aksine oğul sadece oğul olma (bunuvvet) sıfatıyla veli olamaz. Örneğin oğul annesinin velisi olamaz. Nitekim anne ile oğul arasında nesep yönünden bir ortaklık (bağ) yoktur. Zira anne kendi babasına, oğlu da kendi babasına nispet edilmektedir.¹⁵ Bu durum, aralarında nesep ortaklığı olmayan anne bir erkek kardeşin, kız kardeşine veli olamayacağına kıyas edilerek oğulun anneye veli olamayacağı sonucuna varılmıştır.¹⁶ Ayrıca oğul her ne kadar asabeden sayılsa da bu onun velâyet hakkını ispat için yeterli değildir. Zira oğulun annesine veli

⁸ Halil İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017). 121; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*. 83; Apaydın, “Velâyet (Fıkıh)”. 43/17.

⁹ Asabe: Bir kimsenin araya kadın girmeden kendisine bağlanan erkek akrabaları.

¹⁰ Zevi'l-erhâm: Ashâb-ı ferâizden ve asabeden olmayan kan hısımları.

¹¹ Acar, *İslâm Aile Hukuku*. 122; Türkan, *İslâm Hukuku El Kitabı*. 304; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*. 83; Saffet Köse, “İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2 (2003). 103.

¹² Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011). 6/37.

¹³ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 1/307.

¹⁴ Hin - v.dğr., *el-Fikhü'l-Menhecî*. 2/59; Acar, *İslâm Aile Hukuku*. 122.

¹⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/142; Hin - v.dğr., *el-Fikhü'l-Menhecî*. 2/59; Acar, *İslâm Aile Hukuku*. 122.

¹⁶ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibîn*, thk. Ahmed b. Abdülazîz el-Haddâd, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2005). 2/428.

olması hususunda nass veya icmâ gibi herhangi bir delil bulunmamaktadır.¹⁷ Aynı şekilde vasiyet edilmiş olsa bile vâsinin vasiyeti geçersiz olup oğul annesine veli olamaz.¹⁸ Şayet oğul annesinin amcaoğulları arasında sayılabilecek bir konumda ise annesine veli olabilir. Meselâ anne, amcasının oğlu ile evliyken bir oğlu olur da daha sonra kocasının ölmesi veya boşanma yoluyla yeni bir evlilik yapacak olursa bu durumda önceki evliliğinden olan oğlu, baba cihetinden anne ile akraba yani amcasının oğlu sayıldığı için artık oğlan, oğul vasfıyla değil de annesiyle arasındaki nesep ortaklığı sebebiyle ona velî olur.¹⁹ Bunun dışında oğul annesine farklı bir cihetle de veli olabilir. Örneğin, fıkıh literatüründe nikâh şüphesiyle yaşanmış ilişki olan, kişinin yanlışlıkla mahremlerinden birisiyle cinsel ilişkiye girmesi sonucu doğan çocuk veya mecûsîlerin mahremiyle evliliğinden doğan bir çocuğun olması ve bunların daha sonra Müslüman olması ile oğul yine annesine veli olabilmektedir. Her iki durumda da, şayet kadın babasıyla ilişki yaşamışsa oğul aynı zamanda annenin kardeşi, kardeşiyle ilişki yaşamışsa oğlu onun yeğeni, amcasıyla ilişki yaşamışsa oğlan kadının amcasının oğlu mesabesinde olmaktadır. Bu durumların tamamında oğlun annesine veli olabilmesinin şartı anneye oğlundan daha yakın bir akrabanın bulunmamasıdır. Ayrıca söz konusu oğul; kâdı, hâkim sıfatı veya annesinin kendisine vekâlet vermesi durumlarında da annesine veli olabilmektedir.²⁰ Oğlun annesine veli olabilmesi için bir diğer istisna ise oğlun annesine mâlik olması durumudur. Şöyle ki; oğul, mükâteb köle²¹ iken efendisinin izni doğrultusunda annesine veli olup onu evlendirebilir.²²

İmam Şâfiî'nin görüşü de oğlun annesine veli olamayacağı yönündedir. Nitekim Nevevî (ö. 676/1277), Şâfiî'den oğlun veli olamayacağı ile alâkalı şu ifadeleri nakletmektedir: “Velâyette asıl amaç şefkat duygusuna bağlı olarak kızın menfaatini ve hakkını koruyup gözetmektir. Halbuki oğul, annesine veli olup onu evlendirdiği takdirde bu durumun kendisi için bir utanç vesilesi olduğuna inanarak annesine şefkat göstermez ve onun menfaatini koruyamayabilir”.²³ Şâfiî mezhebinde oğlun annesine veli olamamasının asıl gerekçesi nesebe bağlı olarak aralarında bir ortaklığın bulunmamasına bağlandığı halde mezhebin kurucu imamı Şâfiî'nin ortaya koyduğu gerekçeler meselenin daha çok sosyolo-jik ve kültürel yönüne işaret etmektedir. Söz gelimi oğlun annesine veli olup onu

¹⁷ 'Avz b. Recâ el-'Üfî, *el-Velâyetü fi'n-Nikâh* (Yüksek Lisans Tezi, el-Cami'etü'l-İslâmiyye, 2002). 2/91.

¹⁸ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/52.

¹⁹ Mehmet Keskin, *Şâfiî Fıkhi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018). 2/85.

²⁰ Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, thk. Abdürrezzâk Şahûd en-Necm, (Dimaşk: Dâru'l-Feyhâ- Dâru'l-Menhel, 2009). 4/107; Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/142; Hin - v.dğr., *el-Fikhü'l-Menhecî*. 2/59; Halil Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali* (İstanbul: Yasin Yayınevi, t.y.). 531.

²¹ Efendisi ile bir bedel karşılığında özgürlük elde etme üzerine akit yapan köle. Bk. Erdoğan, “Kitâbet”. 312.

²² Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Mu'avvaz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1994). 9/96; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/107; Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/143.

²³ Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/142.

evlendirmesinin utanç vesilesi sayılması bazı toplumlarda yaygın olup bu durum onların örf ve adetlerine ters düşebilmektedir. Fakat gerek mezhebin gerekçesi gerekse Şâfiî'nin görüşlerinden hareketle oğlun annesine veli olamamasının altında yatan temel sebebin, annenin menfaatinin ve haklarının korunamayacağı kaygısı taşındığı anlaşılmaktadır.

Husûsî velâyet, velâyeti altında bulunanları evlendirirken kadın adına karar yetkisine sahip olup olmaması, başka bir ifadeyle kadının rızasını almaksızın onu zorla evlendirme yetkisinin bulunup bulunmaması açısından zorlayıcı velâyet (velâyet-i icbâr) ve zorlayıcı olmayan velâyet (velâyet-i ihtiyar) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.1.1. Zorlayıcı Velâyet (Velâyet-i İcbâr)

Zorlayıcı velâyet; veliye, velâyeti altında bulunan kimseleri, onların izni ve rızalarını almaksızın evlendirme yetkisini vermektir.²⁴ Şâfiî mezhebinde bu çeşit velâyetin altına ehliyetsizler, eksik ehliyetliler ve bulug çağına girmiş ve henüz başından evlilik geçmeyen kızlar girmektedir. Doğuştan dul kadın gibi doğanlar veya hiç evlenmediği halde yaşı ilerlediği için ve buna benzer durumlarla bekâreti ortadan kalkanlar da bekâr kız hükmündedirler.²⁵ Hanefî mezhebinde icbar velâyetinin illeti küçüklük iken Şâfiî mezhebinde bâkireliktir.²⁶ Dolayısıyla Şâfiî mezhebinde mücbir veli olan baba ve dedenin küçük veya büyük olsun bâkire kızının rızasını almadan onu evlendirme hakkına sahip olduğu ittifakla kabul edilmiştir.²⁷

Şâfiî mezhebinde zorlayıcı velâyet yetkisi, sadece babaya tanınmıştır. Onun olmadığı durumlarda ise, bu yetki babanın babası olan dedeye verilmiştir. Bu yetki baba ve dede dışında hiçbir veliye tanınmamıştır.²⁸ Hatta bu ikisinin dışında biri (fuzuli) bu yetkiyi kullanarak kızı nikâhlayacak olursa onun yaptığı bu nikâh bâtıl olduğundan iddet ve miras gibi hiçbir hukukî sonuç doğurmaz.²⁹ Bu yetkinin sadece baba ve dedeye tanınmasının sebebi, onların kıza şefkat gösterme ve onun maslahatını düşünmede diğer velilere nazaran daha içten olmaları yatmaktadır. Böylelikle kızın aleyhine oluşabilecek muhtemel zararlar önlenmeye çalışılmaktadır.³⁰ Mücbir veli, kızın iznini almaksızın yerine başkasını

²⁴ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-Mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrahim, (Dâru's-Selâm, 1997). 5/63; Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, (İstanbul: Hars Yayıncılık, 2007). 292; Acar, *İslâm Aile Hukuku*. 123; Heyet, *İlmihal (İslâm ve Toplum)*. 2/212.

²⁵ Muhammed ez-Zührî el-Gamrâvî, *Envâru'l-Mesâlik şerhu Umdeti's-Sâlik ve 'Uddetü'n-Nâsik*, thk. Muhammed Salâh b. Velîd Nuveydir, (Ürdün: Dâru'n-Nûr, 2014). 535; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/101.

²⁶ Takiyyüddîn Ebûbekir b. Muhammed b. Abdülmü'min el-Hisnî, *Kifâyetü'l-Ahyâr fi halli Gâyeti'l-ihstâr*. (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2011). 485; Acar, *İslâm Aile Hukuku*. 123; Apaydın, “Velâyet (Fıkıh)”. 43/17; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*. 292-293.

²⁷ Hisnî, *Kifâyetü'l-Ahyâr*. 484; Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/157; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/98; Keskin, *Şâfiî Fıkıhı*. 2/86.

²⁸ Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm er-Râfi'î, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed Mu'avvaz ve Âdil Ahmed Abdülmecûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1997). 7/538; Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/154; Hin - v.dğr., *el-Fikhü'l-Menhecî*. 2/62; Acar, *İslâm Aile Hukuku*. 123; Keskin, *Şâfiî Fıkıhı*. 2/86.

²⁹ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/48.

³⁰ Hin - v.dğr., *el-Fikhü'l-Menhecî*. 2/62; Apaydın, “Velâyet (Fıkıh)”. 43/18.

vekil olarak tayin edebilir. Bu bağlamda veli, istediği kişiyi vekil tayin etme yetkisine sahip olduğu için bu tür vekâlette birinin belirlenmesi şartı aranmamaktadır. Yani vekilin belirli kişilerden olması zorunlu değildir. Vekâleti mutlak olarak verdiğinde vekilin, kızın menfaatini düşünerek onu denk biriyle evlendirmesi gerekir. Zira mutlak vekâlet denklik şartının aranmasına hamledilir.³¹

Buluğ çağına ermemiş küçük kızın evlendirilmesi hususunda “*Kadınlarınız için-den artık âdetten kesilmiş olanlarla henüz âdetini görmemiş bulunanlar(ın iddetlerinde)de şüphe ederseniz, onların iddetleri üç aydır*”³² ayeti delil gösterilmektedir. Nitekim ayette, “henüz âdet görmeyenler” cümlesiyle küçük kızın evlenmesinin sahih olduğuna işaret edilmiştir. Öte yandan küçük yaştaki kız nikâh akdinde taraf olma salâhiyetinden yoksun olduğundan, ilgili ayette velinin bu yaştaki kızını evlendirmesi durumunda nikâh akdinin sahih olacağı anlaşılmaktadır.³³ Bunun yanı sıra Hz. Aişe’nin Hz. Peygamber (s.a.v) ile henüz yedi yaşındayken evlendiğine dair rivayetler de küçük yaştaki evliliklerin geçerli olduğuna delil olarak gösterilmektedir.³⁴

Nevevî, henüz buluğ çağına gelmemiş küçüklerin babaları tarafından kızın iznini almaksızın nikâh akdi yapılacağına dair yine Hz. Aişe’nin evlenmesini delil olarak göstermektedir. Nitekim Nevevî, Hz. Aişe’nin bu evlilikle alâkalı izninin alındığına dair herhangi bir bilginin bulunmadığını, aksine yapılan bu evlilikte ondan izin alınmadığının bilinen bir husus olduğunu ifade etmektedir. Konu hakkında Kur’ân ve sünnetin yanı sıra aklî deliller de ileri sürülmüştür. Örneğin, Küçük kızların denkleriyle evlenmeleri velileri için çok önemli bir husustur. Velilerin bu kızlara denk bir erkeği bulmaları da her zaman için mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla uygun bir aday çıktığında, küçüğün ergenlik çağına ulaşmasını beklemek bu fırsatın kaçmasına sebep olabilir. Öyleyse henüz küçükken evlendirilebilir. Akıl hastaları da temyiz gücüne sahip olmayan küçüklerin hükümlerine tâbidir.³⁵ Bununla birlikte kızın ergenlik yaşına kadar evlendirilmemesi bu yaşa geldiğinde ise kendisinden izin alınarak evlendirilmesinin müstehap olduğu belirtilmiştir.³⁶

Ergenlik çağına gelmiş kızın icbâr velâyeti ile evlendirilmesine dair “dul kadın kendisiyle ilgili konularda velisinden daha fazla hak sahibidir. Bâkire kıza gelince kendisiyle ilgili konularda ondan izin istenir. Susması izin vermesi demektir”³⁷ hadisi delil gösterilmektedir. Konu hakkında hadisten yapılan çıkarım ise şu şekildedir; madem Hz. Peygamber (s.a.v) dul kadının kendisiyle ilgili konularda velisinden daha fazla hak sahibi

³¹ Râfî’î, *el-‘Azîz şerhu’l-Vecîz*. 7/566; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü’l-Menhecî*. 2/65-66.

³² et-Talâk 65/4.

³³ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/157.

³⁴ Buhârî, “Nikâh”, 39; Müslim, “Nikâh”, 69; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 33; İbn Mâce, “Nikâh”, 13.

³⁵ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/157; Türkan, *İslâm Hukuku El Kitabı*. 305; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 1/300.

³⁶ İbrahim b. Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî el-Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, thk. Muhammed Salâh b. Velîd Nuveydir, (Ürdün: Dâru’n-Nûr, 2015). 2/1411; Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/157.

³⁷ Müslim, “Nikâh”, 9.

olarak görmüş, öyle ise bu sözün mefhum-u muhalefetinden³⁸ velinin bâkire kızıdan daha fazla hak sahibi olduğu anlaşılır.³⁹ Hadiste geçen “kendisinden izin istenir” ibaresi mübahlığa hamledilmiştir. Zira hadiste zikredilen dul kadın ile bâkire kız birbirlerinden farklıdırlar ve Hz. Peygamber (s.a.v) de ikisinin farklı hükümlere tâbi olduğuna işaret eden ifadeler kullanmıştır.⁴⁰

Bâkire kızıdan izin alınırken onun susmasının onay anlamına geldiği yönündeki kabulün sebebi daha önce evlilik geçirmediği için utanabileceği ihtimali gösterilmektedir. Ayrıca nikâhtan haberdar olduğu halde itiraz etmeyip susması, gülmesi veya ağlaması nikâhı onayladığına delâlet etmektedir. Fakat bağırma veya dövünme şeklindeki ağlama nikâhı onaylamadığı anlamına gelmektedir.⁴¹ Bu durumdaki kızın velileri, mücbir sıfatına sahip oldukları halde kızıdan izin istemeleri şöyle yorumlanmaktadır: Kızın iznine gerek duymaksızın onu evlendirebilecek mücbir velinin nikâh için kızıdan ayrıca izin istemesi kızın gönlünü hoş tutmak ve kendisine değer verildiğini göstermek amacına matuftur. Ayrıca kızın evliliği etkileyecek bir hastalığının ve engelinin bulunması durumunda bunları haber vermesi de hedeflenmiştir. Bu da hem koca adayının hem de kızın menfaati açısından önemli bir yaklaşımdır.⁴² Belki de günümüzde yapılması gereken en doğru yaklaşım, bulunulan yörenin örfünü dikkate alıp böylece kızın sergilediği tavrın neye işaret ettiğini anlamaktır.⁴³ Kızın ilgili evliliğe rızasının olup olmadığını tespit etmek için kızın yanına içerisinde annesinin de bulunduğu güvenilir bir kaç kadının gönderilmesi tavsiye edilmiştir.⁴⁴ Nikâh akdinde velinin kızıdan izin istemesi her ne kadar müstehab görülmüşse de İmam Şâfiî’nin, bu durumdaki baba veya dedenin acele karar vermemeleri, kıza danışmalarını ve kızın iznini almak için yanına annesini gönderilmesini tavsiye ettiği ifade edilmektedir.⁴⁵

2.1.1.1. Zorlayıcı Velâyette Aranan Şartlar

Zorlayıcı velâyette asıl yapılması gereken ergenlik çağındaki kızıdan izin istemek ve onun rızasını almaktır. Bu durum mezhepte teşvik edilen bir yaklaşımdır. Ayrıca bunlara ilaveten velinin kızını mücbir sıfatıyla evlendirebilmesi için bazı şartlar öne sürülmektedir. Bu da velinin sınırsız bir yetkiye sahip olmadığını ve keyfiliğin önüne set çekilmeye çalışıldığını göstermektedir. Söz konusu şartların sayısı kaynaklara göre farklılık arz

³⁸ Bir sözde sükût geçilen şeyin mantûk ve mezkûr olan şeye varlık ya da yokluk bakımından hükmen muhalif olmasıdır. Bk. Erdoğan, “Mefhum-ı Muhâlefet”. 354.

³⁹ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/157; Hin - v.dğr., *el-Fikhü'l-Menhecî*. 2/62.

⁴⁰ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/47; Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/158.

⁴¹ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/158; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 1/304.

⁴² Şâfiî, *el-Ümm*. 6/47; Hin - v.dğr., *el-Fikhü'l-Menhecî*. 2/66.

⁴³ Nûreddîn İtr, *İ'lâmü'l-Enâm şerhu Bulûğî'l-Merâm min ehâdîsi'l-ahkâm*, (Dımaşk: Dâru'l-Ferfûr-Daru'l-Yemâme, 1999). 3/311.

⁴⁴ Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*. 2/1411; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/100.

⁴⁵ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/47.

etmektedir. Bunların bir kısmı icbar velâyetine mâni olmayıp bununla birlikte teşvik edilen hususlardır. Diğer kısmı ise bulunmadığı takdirde icbar velâyetini düşüren şartlardır ki biz bu çalışmada bunlar üzerinde duracağız. 1- Veli ile kızın arasında açık bir düşmanlığın olmaması. 2- koca adayının kıza denk olması. 3- Koca adayının mehr-i muaccele verebilecek durumda olması şeklindedir.

2.1.1.1.1. Veli ile Kızın Arasında Açık Bir Düşmanlığın Bulunmaması

İcbar velâyetinde kızıdan izin almaksızın nikâh akdinin sahih olabilmesi için veli ile kız arasında açık (zâhir) bir düşmanlığın olmaması gerekir. Şayet böyle bir düşmanlık varsa velinin kızını icbar etmesi caiz değildir.⁴⁶ Zira bu durumda velâyetin temel hedefi olan kızın maslahatı tahakkuk etmiş olmaz. Çünkü velinin kıza olan şefkat, merhamet ve onun iyiliğini düşünmek gibi duyguları ortadan kalkmıştır. Veli ile kız arasındaki açık düşmanlıktan maksat, bu durumun o çevrede yaşayan insanlara gizli kalmayıp onlar tarafından aşına olmasıdır. Fakat bu düşmanlık açık seçik bir durumda değilse o takdirde nikâhın sıhhatine zarar vermez.⁴⁷

İkinci bir düşmanlık meselesi ise kız ile koca adayı arasındaki düşmanlıktır. Önceki durumun aksine kız ile koca adayı arasında ister açık isterse gizli bir düşmanlık olsun, bu durum nikâh akdinin sıhhatine engeldir. Çünkü bunlar birbirlerinin hayat arkadaşı olarak beraber yaşayacaklar. Dolayısıyla aralarında düşmanlık sayılabilecek küçük bir durum bile icbar ile evlendirmeye manidir. Fakat kız, koca adayını sırf çirkinlik ve yaşlılık gibi bir özelliğinden dolayı kerih görürse mekruh olmakla beraber bu durum icbar velâyetine engel değildir.⁴⁸ Bazı eserlerde söz konusu istisnalar yapılsa da Şâfiî, velinin kıza zarar verecek veya ona bir eksiklik getirecek şekilde onu evlendirmesinin caiz olmadığı şeklinde genel ifadeler kullanarak bir bakıma bunları nefyetmiştir.⁴⁹

2.1.1.1.2. Koca Adayının Kıza Denk Olması

Konuya başlamadan evvel denklik (kefâet) hakkında kısaca bilgi vermekte yarar vardır. Denklik; evlenecek olan erkeğin, dinî, iktisadî ve sosyal konumu bakımından evleneceği kızıdan aşağı olmaması demektir. Evlenmede denklik erkek tarafında aranır. Erkek, kendisine denk olmayıp daha aşağı bir statüde olan bir kızla evlenebilir. Fakat Şâfiî mezhebinde mücbir veli de olsa kızını; Müslümanlık, nesep, hürriyet ve meslek gibi özellikler açısından kendisine denk olmayan bir erkekle evlendiremez. Nikâh akdinde denkliğin itibara alınmasındaki temel amaç kızın evliliğinin mutlu bir şekilde devam

⁴⁶ Râfiî, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*. 7/537.

⁴⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/158; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/99-100; Hisnî, *Kifâyetü'l-Ahyâr*. 485.

⁴⁸ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/99-100; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*. 2/1412.

⁴⁹ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/49.

etmesi ve ailenin saygınlığına halel getirecek tutumlardan kaçınmaktır.⁵⁰ Kefâetin önemi-ne dair Şâfi'nin kullandığı ifadeler dikkat çekicidir: "Velilerin, evlilikte kızlarını denk biriyle nikâhlamaları gerektiği hususundan daha önemli bir meselenin olduğunu bilmiyorum."⁵¹

Koca adayının kıza denk olma şartı, kefâette dikkate alınması gereken şartlar bakımından ele alınması gerekmektedir. Bu bakımdan mezhepte genel olarak denklik hususunda ittifak edilen şartlar; dindarlık (iffet), nesep, hürriyet, meslek ve fizikî ve ruhî hastalıklardan uzak olmak şeklindedir. Denklik, nikâh akdinin sıhhat şartlarından olmasa da söz konusu kefâet kriterlerine uyulmadan evlendirilen kadının, nikâhı feshetme hakkı vardır.⁵²

a. Dindarlık (iffet): Burada kastedilen, erkeğin özellikle büyük günahlardan kaçınması ve dinî vecibelerine riayet etmesidir. Bu itibarla içki içmek ve zina yapmak gibi büyük günahlar işleyen veya namaz ve oruç gibi ibadetlerini yerine getirmeyen bir erkek, dindar ve namuslu bir kıza denk sayılamaz.⁵³ Zira bunların denk olmadığı ayetlerde bildirilmiştir. "İman etmiş kimse günaha batmış kimse gibi olur mu? Bunlar elbette eşit değildir."⁵⁴ "Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadın-la da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu mü'minlere haram kılınmıştır."⁵⁵

b. Nesep (soy): Nesep bakımından denklik, kızın soyunun erkeğin soyuna göre daha itibarlı ve saygın görülmesidir. Nesepte denklik baba tarafından dikkate alınmaktadır. Örneğin Arap olmayan birinin annesi Arap olsa da bu kişi aslen Arap olana denk sayılmaz. Fıkıh kitaplarında ilk olarak Arap ile Arap olmayanlar daha sonra ise Arap kabileleri arasında denklik kriterlerine yer verilir. Bunun dayanağı ise, "Allah Teâlâ, Araplardan Kinâne kabilesini, Kinâne'den Kureyş kabilesini, Kureyş'ten ise Benî Hâşim kabilesini seçti"⁵⁶ şeklindeki rivayet gösterilmektedir. Görüldüğü kadarıyla nesep açısından denklik öncelikle Araplar için aranmaktadır. Sonrasında ise İslâm'a giriş önceliğine göre denklik dikkate alınmıştır.

Sonuç olarak her iki durum da problemlili görülmüş ve en sahih görüşün Araplarla Arap olmayanların birbirine denk sayılması gerektiği şeklinde olmuştur.⁵⁷ Çünkü bütün insanlar eşittir ve yukarıya doğru gidildiğinde hepsi de Âdem'de (a.s) birleşmektedir. Bunun yanında Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında uygulamada böyle bir durum söz konusu da değildir.⁵⁸ Nitekim gerek soy gerekse ırk ile övünmeyi benimsemeyen ve de Allah katın-

⁵⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*. 9/100; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü'l-Menhecî*. 2/39; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 1/310; Türkan, *İslâm Hukuku El Kitabı*. 283; Güneç, *Büyük Şâfi İlmihali*. 532.

⁵¹ Şâfi, *el-Ümm*. 6/39.

⁵² Şâfi, *el-Ümm*. 6/49; Güneç, *Büyük Şâfi İlmihali*. 532,

⁵³ Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/189.

⁵⁴ es-Secde 31/18.

⁵⁵ en-Nûr 24/3.

⁵⁶ Müslim, "Fedâil", 1.

⁵⁷ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/145-146.

⁵⁸ Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-Mezheb*. 5/84.

da şeref ve üstünlüğün sadece takva ile olduğunu ifade eden âyet ve hadisler ile İslâm'ın genel prensipleri çerçevesinden meseleye bakılınca nesep bakımından denkliğin genel geçer bir kural olamayacağı aşîkârdır.⁵⁹ Ayrıca Şâfiî furû fıkıh modern eserlerinden biri olan *el-Fıkhü'l-Menhecî* isimli eserde de kefâette nesep ve köle şartlarına yer verilmemesi, günümüzde bu iki özelliğin geçerliliğini yitirdiğine işaret etmektedir.⁶⁰

c. Hürriyet: Köle bir erkek ister müdebber isterse mükâtep olsun hür bir kadına denk değildir. Aynı şekilde âzâd edilmiş erkek köle, doğuştan hür olan bir kadına denk sayılamaz. Fakat âzâd edilmiş erkek köle, âzâd edilmiş kadın köleye denktir. Ayrıca kölelik bir erkeğin babasına ve dedesine isabet etmiş ise bu kişi de hür bir kadına denk olamaz. Bunlar arasında denkliğin olmaması iki sebebe bağlanmaktadır. Birincisi erkek köle olduğu için eşine ve çocuklarına nafaka sağlayamaz. İkincisi ise kadının böyle biriyle evli olması hem kendisi hem de akrabaları için utanç vesilesi olarak görülmektedir.⁶¹ Şâfiî de bu durumun kadın için bir kusur sebebi olduğunu ifade etmiştir.⁶²

d. Meslek: Bu tür denklikte erkeğin mesleğinin kadının mesleğinden daha alt derecede sayılabilecek bir meslek olmamasıdır. Aksi takdirde denklik olmaz. Söz gelimi çöpcü, hacamatçı, çoban, hamamcı vb. meslek sahibi bir erkek, tüccar veya kumaş işiyle uğraşan birinin kızına denk sayılamaz. Klâsik eserlerde bunlara benzer örnekler geçse de âlimlerin bu husustaki genel kanaatleri, mesleklerin değerlerinin zamana, yere örf ve âdetlere göre değiştiği, dolayısıyla bu değişkenlere göre meslekler arasında denklik ölçütünün belirlenmesi gerektiği şeklindedir.⁶³

e. Fizikî ve ruhî hastalıklardan uzak olmak: Fizikî ve ruhî hastalıkların kapsamına genelde akıl hastalıkları, cüzzam (deri hastalığı), baras (cilt hastalığı), cinsel organın kesikliği ve iktidarsızlık gibi hastalıklar alınmaktadır. Bunların yanı sıra âma (körlük), bir uzvun kesik olması ve çirkinlik de dâhil edilmektedir. Bu hastalıklara sahip bir erkek sağlam bir kıza denk sayılmamıştır.⁶⁴

Sonuç itibarıyla mücbir veli kızının rızasını almadan onu evlendirebilmesi için denkliğin şart koşulması, velinin keyfi tutumlarda bulunmasının önüne geçmektedir. Kaldı ki zikredilen denklik şartları dışında mezhepte zenginlik, yaş gibi kefâet şartları da tartışmalıdır.⁶⁵ Ayrıca bu konu incelenirken kefâetin dönemselsel, bölgesel ve toplumların örfüne göre değişiklik gösterebildiği dolayısıyla günümüz şartları açısından meseleye yaklaşmanın isabetli olacağı kanaati hâsıl olmaktadır. Nitekim Acar bu hususta şu tespitte bulunmaktadır: "Evlenecek eşler arasında denklik mutlaka aranmalı ancak

⁵⁹ Türkan, *İslâm Hukuku El Kitabı*. 284.

⁶⁰ Bk. Hin - v.dğr., *el-Fıkhü'l-Menhecî*. 2/39-40.

⁶¹ Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/189-190; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/143-144; Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*. 532.

⁶² Şâfiî, *el-Ümm*. 6/49.

⁶³ Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/190; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/147-148.

⁶⁴ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/49; Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/191-192; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/143; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü'l-Menhecî*. 2/40.

⁶⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*. 9/106.

günümüz anlayışı çerçevesinde hangi hususlarda denkliğin aranması gerektiği yeniden gözden geçirilerek güncellenmelidir.”⁶⁶

2.1.1.1.3. Koca Adayının Mehr-i Muaceli Verebilecek Durumda Olması

Bu şarttan maksat velinin kızı hali vakti yerinde birisiyle evlendirmesi anlamındadır. Mehr-i muaceli bile veremeyecek durumda olan erkek zor durumda olduğu anlaşılmaktadır ki bu da icbar velâyetine engel olarak görülmektedir.⁶⁷ Bu durum zenginliğin kefâet şartı olup olmadığı meselesiyle ilintilidir ve bu da mezhepte tartışmalıdır. Zenginliği denklik şartı olarak kabul etmeyenlere göre -ki tercih edilen görüş budur- zenginlik gelip geçici bir durum olduğu için şahsiyetli insanlar böyle arızî bir özellikle övünmezler. Karşıt görüşte olanlar bunu kölenin durumuna kıyas ederler. Zira kölenin hür kişiye denk sayılmamasının bir sebebi de onun geçimini sağlayamayacağıdır. Öyleyse fakir de zengine denk olamaz. Zenginliğin ölçütü ise mehir verebilmek ve nafaka temin edebilmek şeklinde belirlenmiştir.⁶⁸ Sonuçta mücbir velinin kızını izinsiz evlendirebilmesi için koca adayında en azından zikredilen ölçütlerin bulunması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

2.1.2. Zorlayıcı Olmayan Velâyet (Velâyet-i Nedb/Velâyet-i İhtiyâr)

Velâyet-i ihtiyâr; velâyet hakkına sahip olan kişiye, velâyeti altında bulunan kimseyi ancak onun izni ve rızasını alarak evlendirebilme yetkisini ifade eder.⁶⁹ Şâfiî mezhebinde bu velâyet türünün altına daha önce başından evlilik geçmiş kadınlar girmektedir. Velileri tarafından nikâh akdi yapılmakla birlikte mutlaka rızaları da alınmalıdır. Bu yetkiyi elinde bulunduran veliler ise husûsi veliler başlığı altında zikredilen ve o sıralamaya göre sayılan velilerin hepsidir.⁷⁰

Velâyet-i icbârın aksine mezhepte ittifakla kabul edilen, baba ve dede dâhil olmak üzere herhangi bir veli, başından evlilik geçmiş hür, akıllı kadını onun rızasını almadan evlendirirse nikâh geçersiz sayılmaktadır.⁷¹ Buna delil olarak şu hadis gösterilmektedir: “Hansâ bnt. Hizâm el-Ensârî’yi babası evlendirdi. Hansâ bu durumdan rahatsızlık duydu ve Hz. Peygambere gelip söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber de bu nikâhı geçersiz saydı.”⁷² Ayrıca daha önce geçen hadiste de dul kadının kendisiyle ilgili konularda velisinden daha fazla hak sahibi olduğu ifade edilmişti.⁷³ Nitekim dul kadın, nikâhın zararlarını veya faydalarını daha iyi kavrayabilir. Çünkü o, evlilik durumunu pratikte yaşayarak tecrübe etmiştir. Bekâr kızdaki izin alınırken onun susması onay olarak kabul edilirken dul

⁶⁶ Acar, *İslâm Aile Hukuku*. 120.

⁶⁷ Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*. 2/1412; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü'l-Menhecî*. 2/62; Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*. 530.

⁶⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/190-191; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/148.

⁶⁹ Acar, *İslâm Aile Hukuku*. 123; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*. 82; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*. 292.

⁷⁰ Hin - v.dğr., *el-Fıkhü'l-Menhecî*. 2/63; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*. 292; Acar, *İslâm Aile Hukuku*. 123.

⁷¹ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/48; Hisnî, *Kifâyetü'l-Ahyâr*. 485; Keskin, *Şâfiî Fıkhı*. 2/86.

⁷² Buhârî, “Nikâh”, 43; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 24; İbn Mâce, “Nikâh”, 12.

⁷³ Müslim, “Nikâh”, 9.

kadında onay olabilmesi için konuşması şart koşulmaktadır. Zira bu durumdakiler daha önce başlarından evlilik geçtiği için utanma duyguları bakımından bekâr olanlar gibi değildirler. Ayrıca susmak tereddüt ifade etmektedir. Konuştuğu dilin dışında başka bir dilde “belki, olabilir” gibi ifadeler kullanması da izin verdiği anlamına gelmektedir. Dul kadın eğer dilsiz ise bu durumda kesin onay verdiğine dair işaretler kullanması gerekmektedir.⁷⁴

Mezhebin fıkıh kitaplarına göre; sahih veya fâsit bir nikâh akdi sonucunda meydana gelen ilişki ya da zina ve nikâh şüphesiyle yaşanan ilişki gibi durumların herhangi birini yaşayan bir kız, dul kadın olarak adlandırılmaktadır. Şâfiî’nin kavlı kadîminde zina sonucu dul olan kadın, bâkirenin hükmüne tabi tutulduğu halde bu görüş zayıf kabul edilmiştir. Bir hastalıktan dolayı veya bir yerden düşmesi sonucu vb. durumlarda bekâreti bozulan kişi dul kadın sayılamaz.⁷⁵ Dul kadın eğer sadece akıl hastası (cünun) ise ya da hem akıl hastası hem de buluğa ermemişse baba ve dede icbar velâyeti ile onu evlendirebilir. Zira ikinci durumda velâyet hakkı pekiştirilmiş olmaktadır. Baba ve dede bulunamadığında diğer veliler ve hâkim, bunları buluğa ermeden evlendiremez. Bu durumdakiler mahza evlenme ihtiyacından dolayı nikâhlanmayıp, nikâh sonucunda mehir ve nafaka gibi menfaatleri temin edeceklerinden ötürü evlendirilmektedirler. Dul kadın hür olup ergenlik çağına ulaşmamış ise izni alınsa dahi evlendirilemez. Zira küçüklerin buluğa ermeden verdiği izne itibar edilmemiştir.⁷⁶

Velisi tarafından evlendirilecek olan bekâr bir kız, dul olduğunu ya da dul olduğu halde bekâr olduğunu iddia ederse mezhep müçtehitlerinin çoğunluğuna göre mükellef ise fâsık olsa bile sözüne itibar edilir. Zira o, kendi özel durumunu daha iyi bilir, dolayısıyla bu konuda onun üstüne fazla gidilmez. Fakat şöyle bir itiraz da yapılmıştır: Bekâr kızın söylediğine itibar edilemez. Zira velisinin evlendirmek istediği kişiyle değil de başkasıyla evlenmek istediğinden dul olduğunu iddia etmiş olabilir. Bu durumda kendisinden yemin istenerek tasdik edilir.⁷⁷ Velâyet-i ihtiyârda veli, kadından izin almadan onu evlendiremediği için ondan izin almadan vekil de tayin edemez.⁷⁸

2.2. Veliyy-i Âm (Umûmi Veli)

Husûsi veli bulunmadığında ya da veli tarafından yetkinin kötüye kullanılması durumunda bu yetkinin devlet başkanı veya hâkime geçmesidir. Bu durum, toplumu ilgilendiren hizmet ve menfaatlerin gerçekleştirilmesi maksadıyla bir kişiye belirli

⁷⁴ Gazzâlî, *el-Vasît fi’l-Mezheb*. 5/67; Râfi’î, *el-Azîz şerhu’l-Vecîz*. 7/541; Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/159; Hisnî, *Kifâyetü’l-Ahyâr*. 485; Hin - v.dğr., *el-Fikhü’l-Menhecî*. 2/63.

⁷⁵ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/48; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*. 4/100-101; Hin - v.dğr., *el-Fikhü’l-Menhecî*. 2/63; Hisnî, *Kifâyetü’l-Ahyâr*. 486.

⁷⁶ Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*. 2/1413; Hisnî, *Kifâyetü’l-Ahyâr*. 485.

⁷⁷ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/159-160; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*. 4/101-102; Hisnî, *Kifâyetü’l-Ahyâr*. 486.

⁷⁸ Hin - v.dğr., *el-Fikhü’l-Menhecî*. 2/66.

yetkilerin verilerek onun devlet başkanı seçilmesinin bir tezahürüdür. Nikâh akdi hususundaki yetki de bunlardan biri olup bizzat devlet başkanı ya da hâkim veliyy-i âml olmaktadır.⁷⁹ Meseleye delil olarak “velisi olmayanın velisi devlet başkanıdır”⁸⁰ şeklindeki hadis gösterilmektedir.

Şâfiî mezhebinde devlet başkanının veya ona bağlı yetkili birisinin evlendirme velâyeti, velâyetteki sıralamada en son yer alan velâ-i atâkadan⁸¹ sonra gelmektedir. Velâ-i atâka ya da onun asabesinden bir kimse de bulunmazsa yukarıda geçen hadisten dolayı yetki devlet başkanına geçer. Bu yetkinin devlet başkanına geçtiği birçok durum söz konusudur. Bunlardan birisi gâib ve mefkûd durumlarıdır. Gâib; yeri bilinen fakat burada bulunmayan veya yaşadığı bilindiği halde nerede olduğu bilinmeyen kimsedir. Mefkûd ise hayatta olup olmadığı bilinmeyen kimsedir.⁸²

Veli, mefkûd ise onun öldüğüne hükmetmemek şartıyla velâyet devlet başkanına geçer. Zira ölümüne hükmedilirse yetki devlet başkanına değil, yakınlık derecesine göre sonraki veliye geçer. Gâiblikte ise veli, seferî sayılabilecek bir mesafede ise ve özel bir vekil de tayin etmemişse devlet başkanı velinin iznine ihtiyaç duymaksızın nikâh akdini gerçekleştirir. Fakat bu mesafe seferîlik mesafesinin altında ise veliden izin alınmadan bu yetki kullanılamaz. Şayet veliye ulaşılamazsa o takdirde izin almaksızın yetkiyi kullanır.⁸³ Şâfiî de velinin mefkûd veya gâib olması durumunda yetkinin devlet başkanına geçtiğini ifade etmektedir.⁸⁴ Her iki durumda da velâyet yetkisinin derece bakımından sonra gelen veliye değil de devlet başkanına geçmesinin mantığı şudur: Gâib veya mefkûd olan kimseden haber alınamadığı zaman öldüğüne hükmedilmediği sürece hayatta olduğu varsayılır ve her türlü hukukî hakları devam eder. Örneğin bu kişinin borcu varsa babası değil de devlet başkanı ona niyabeten (vekâleten) malından alarak borcunu öder. Dolayısıyla velâyette de velâyeti devam ettiği için devlet başkanı onun naibi olarak veli olur.⁸⁵

Veli sıfatını taşıyan kimsenin, amcasının kızıyla evlenmek isteyip de kendisinden başka velinin bulunmaması, velinin hapiste olup kendisine ulaşılmasının yasaklanması, gizlenip ortaya çıkmaması ya da hac ve umre için ihrama niyetlenmesi vb. durumların hepsinde devlet başkanı veli olabilmektedir. Aynı şekilde hacir (kısıtlılık)⁸⁶ altında bulunup

⁷⁹ Acar, *İslâm Aile Hukuku*. 124; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 1/308; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*. 84.

⁸⁰ Buhârî, “Nikâh”, 39; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 19; Tirmizî, “Nikâh”, 15; Dârimî, “Nikâh”, 11.

⁸¹ Efendi ile köle arasında âzâd sonucu meydana gelmiş bir velâ ve yardımlaşmadan ibarettir ki, âzâd edilen kölenin bir cinayet işlemesi halinde diyetini efendisi verir. Vefat edip de derecesi daha yakın olan bir varisi olmadığı zaman mirasına efendisi nail olur. Bk. Erdoğan, “Velâ-i Atâka”. 602.

⁸² Erdoğan, “Gâib”. 151.

⁸³ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/150-151; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*. 4/113-114; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*. 2/1404.

⁸⁴ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/38.

⁸⁵ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/150-151.

⁸⁶ Tam ehliyetli ya da eksik ehliyetlilerin tek başlarına hukuken geçerli tarzda sözlü tasarrufta bulunamamasına denir. Hacir altına alınan kişiye de mahcur denir. Bk. Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018). 240.

baba ve dedesi olmayan gerek erkek gerekse kız çocuğu, akıl hastası ve sefeh (harcamalarda tedbirsizlik)⁸⁷ de aynı hükümlere tâbidir. Ümmü veled, Müslüman olursa gayr-i müslimin Müslüman kimseye velâyeti caiz olmadığı için devlet başkanı onun velisi olur. Müslüman cariyeye için de aynı durum söz konusudur.⁸⁸

Devlet başkanına velâyet yetkisinin geçmesi hususunda yukarıda temas edilen durumların dışında belki de en önemlisi ve en çok karşılaşılan çeşidi velinin kızını evlendirmekten kaçınması (adel) meselesidir. Daha önce değinildiği üzere mücbir veli, velâyeti altında bulunan kimseyi ondan izin almaksızın evlendirebilir. Fakat evlilikte asıl olan kızın denk biriyle evlendirilmesi olduğu için âkil bâliğ olan bir kadın kendisine denk biriyle evlenmek istediği takdirde velisi onu evlendirmek zorundadır.⁸⁹ Bu durumda veli, baba olsa bile kızını evlendirmekten kaçınırsa kız bu durumu mahkemeye taşır ve söz konusu velinin velâyeti düşürülerek yetki devlet başkanına geçer.⁹⁰ Meseleye delil olarak şu hadis gösterilmektedir: “Anlaşmazlığa düşerlerse devlet başkanı (veya onun görevlendireceği kişi) velisi olmayanın velisidir.”⁹¹

İmam Şâfiî yukarıdaki hadisi şöyle tevil etmiştir: “Bu hadis şuna işaret etmektedir; veli haksız yere kızı evlendirmekten kaçınıyorsa devlet başkanı ona, kızı evlendirmesini emreder. Veli bu nikâhı kıyarsa bir hakkı yerine getirmiş olur. Reddederse bir hakkı engellemiş olur. Bu durumda devlet başkanı onun velâyetini düşürür ve kendisi ya da vekâlet verdiği bir kişi bu yetkiyi kullanır.”⁹² Mezhep içinde bazı âlimlerin evlendirmekten kaçınma meselesinin devlet başkanının huzurunda gerçekleşmesini şart koşmaları muhtemelen Şâfiî’nin yukarıdaki ifadelerine dayanmaktadır.⁹³ Şâfiî, yukarıdaki ifadelerinin devamında “...evlenmelerine engel olmayın”⁹⁴ ayetine istinaden bu durumdaki velinin âsî (günahkâr) olacağını vurgulamış mezhep âlimleri de onunla aynı görüşü paylaşmışlar.⁹⁵

Kız, akıl hastası, cüzzam (deri hastalığı) ve baras (cilt hastalığı) gibi rahatsızlıkları olan biriyle evlenmek isterse velinin buna engel olma hakkı vardır. Zira bu durumlar toplum içinde velinin utanmasına sebep olmaktadır. Fakat veli, mehir az diye veya mehir olarak verilecek bedel, o yörenin kullanmadığı bir şey ise engel olamaz. Çünkü mehir sadece kadının hakkıdır. Dolayısıyla onun razı olması yeterlidir.⁹⁶ Aynı şekilde faydalan-

⁸⁷ Gerçekte aklî melekeleri yerinde olmakla beraber, kişiyi aklın ve şer’î esasların gereğine aykırı tarzda davranmaya yönlendiren bir tedbirsizlik halidir. Bk. Zekiyüddîn Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkḥ)*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018). 390.

⁸⁸ Şîrbînî, *Muğni’l-Muhtâc*. 4/114-115; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*. 2/1404-1405.

⁸⁹ Bedri Aslan, “İslâm Hukukunda Evlilikte Velâyetin Ortadan Kalkmasıyla Velinin Velâyetinin Kime Gececeği Konusunun Değerlendirilmesi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (Ocak 2016). 32-33.

⁹⁰ Şîrbînî, *Muğni’l-Muhtâc*. 4/116; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü’l-Menhecî*. 2/64; Keskin, *Şâfiî Fıkḥı*. 2/86.

⁹¹ Tirmizî, “Nikâh”, 14.

⁹² Şâfiî, *el-Ümm*. 6/35.

⁹³ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/153.

⁹⁴ el-Bakara 2/232.

⁹⁵ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/35; Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/153.

⁹⁶ Günümüzde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerimizin birçoğunda başlık parası uygulaması vardır ki çoğu zaman kız isteme esnasında ortada bir mal varmış gibi başlık miktarını belirlemek için çetin

ma açısından kızı ilgilendiren bir durum olması hasebiyle, koca adayının cinsel iktidarsızlık gibi bir rahatsızlığı varsa veli evlenmesine engel olamaz. Son olarak bâkire kız kendine denk birini bulmuş, veli ise başka denk birini bulmuş ise bu konuda veli daha tecrübeli olduğu için kendisinin belirlediği denk kişiyle evlendirir.⁹⁷

3. Velâyette Sıralama

Velâyetteki sıralamaya geçmeden önce velâyet hakkı kazandıran sebeplere kısaca değinmek yerinde olacaktır. Mezhepte velâyet sebepleri dört taneden müteşekkildir ki bunlar; babalık vasfı (ubuvvet), asabe olmak, velâ⁹⁸ ve devlet başkanlığı şeklindedir. Velâyet hakkı, bu gruptan her birisi için ayrı ayrı sabit olmayıp bunların tamamı için tertip üzere sabittir.⁹⁹ Aslında husûsi veliler başlığı altında, velâyetteki sıralama tertip üzere zikredilmişti. Bu başlık altında ise meselenin detay kısımları ele alınacaktır.

Şafî mezhebine göre velâyetteki sıralama, nesep açısından bakıldığında babalık ilişkisi bakımından ilk sırada baba gelmektedir. Zira diğer velilerin hepsi nesep yönüyle babaya bağlanmakta ve baba bunların içinde kıza en kâmil şefkati gösterecek kişidir. Baba olmadığında ise sıralamada babanın babası gelmekte ve bu şekilde yukarıya doğru devam etmektedir. Fıkıh kitaplarında bu ifadenin kullanılmasının sebebi velâyetin baba tarafından devam etmesidir. Örneğin annenin babası veya dedesi ve bunların usûlü veli olamamaktadır.

Mâlikîlerin, mirastaki sıralamaya binaen kardeşin dededen daha çok velâyete hak sahibi olduğunu savunmalarına karşılık şöyle cevap verilmiştir: Mirasta durum öyle olsa da dede ile baba arasında babalık yönüyle ortak özellikten dolayı dede de babaya benzemektedir. Ama bu özellik kardeşte yoktur.¹⁰⁰ Nesep cihetinden velâyetteki sıralama daha sonra kardeşlik ilişkisi bakımından öz erkek kardeşten sonra baba bir erkek kardeş ve onların furû'u, amcalık ilişkisi bakımından aynı şekilde öz olanından baba bir olanına şeklinde sıralanmaktadır. Şafî kavli kadîminde bu grupta yer alan öz erkek kardeş ile baba bir erkek kardeşi aynı seviyede görmüşse de kavli cedîdinde öz erkek kardeşi öne almış ve mezhepte de tercih edilen görüş bu olmuştur.¹⁰¹ Nitekim mirastaki sıralama, vasiyet ve öz kardeşinin cenaze namazını kıldırma da öne alınmıştır.¹⁰²

bir pazarlık yapılmakta ve bunun sonucunda genellikle fâhiş bir rakam belirlenmektedir. Bunun İslâmî prensiplerle örtüşen bir tarafı yoktur. Zira yukarıda görüldüğü üzere mezhebin anlayışında velisiz nikâh caiz olmadığı halde veli, mehrin azlığı gerekçesiyle nikâha engel olursa velâyeti düşmektedir. Bu da mevcut uygulamaların ne denli yanlış olduğunu gözler önüne sermektedir.

⁹⁷ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/116; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*. 2/1405; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü'l-Menhecî*. 2/64.

⁹⁸ Âzâd yoluyla veya iki kişi arasında yapılan bir anlaşmayla meydana gelen miras, kan bedeline iştirak ve evlendirme velâyeti gibi sonuçlar doğuran bir dostluk anlaşmasıdır. Velây-ı atâka ve velây-ı muvâlât olmak üzere ikiye ayrılır. Bk. Kelebek, *İslâm Aile Hukukunda Velâyet*. 68-69.

⁹⁹ Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-Mezheb*. 5/63; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*. 2/1400.

¹⁰⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*. 9/91

¹⁰¹ Şafî, *el-Ümm*. 6/35; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/104-105; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*. 2/1400-1402.

¹⁰² Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-Mezheb*. 5/69; Râfi'î, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*. 7/546.

Yukarıda zikredildiği üzere aynı anda birden fazla veli bulunması durumunda velâyetteki sıralama göz önünde bulundurulmaktadır. Söz gelimi daha yakın bir veli bulunduğu halde sıralamada daha sonra gelen velinin kıydığı nikâh sahih değildir. Fakat yakınlık bakımından aynı dereceye sahip birden fazla veli bulunursa o takdirde bazı kriterler dikkate alınmaktadır. Meselâ veli olarak iki öz erkek kardeş ya da iki tane baba bir erkek kardeş varsa bunlardan nikâhın mahiyetini daha iyi bilen öne alınması müstehaptır. Daha sonra bunların en takvalısına öncelik verilir. Zira o, kızın mutluluğunu daha çok arzu eder. Son olarak tecrübeden dolayı en yaşlısı öne alınır. Bununla beraber söz konusu velilerin uyum içinde hareket etmeleri amacıyla birbirlerinin rızalarını almaları daha güzel bir durumdur. Şayet anlaşmazlığa düşerlerse aralarında kura çekilir ve kura kime çıkarsa o velâyet hakkına sahip olur. Bu sıralamanın aksine biri veli olması durumunda eğer kız bunların her birine izin vermişse o kişinin velâyeti de sahihtir. Fakat bu gruptan sadece birine izin verirse buna rağmen başka biri veli olursa, kadının izni ve rızası olmadığından nikâh sahih olmaz.¹⁰³

Nesep yönüyle sayılan velilerin yokluğu durumunda sıralamada köle âzâd etmekten dolayı meydana gelen velâyet bağı gelmektedir. Bu durumda efendi (mevla'l-mu'tik), âzâd ettiği kölesinin velisi olmaktadır. Mevla'l-mu'tik bulunmadığı zaman velâyet asabesine geçer. Bu da akrabalık velâyetindeki sıralamaya göre devam etmektedir. Nihayetinde asabeden de kimse kalmazsa velâyet yetkisi devlet başkanına ya da ona bağlı yetkili kişiye geçer.¹⁰⁴

4. Nikâh Akdinin Veli Tarafından Yapılması

Şâfiî mezhebinde velî, nikâh akdinin rükünlerinden olup büyük veya küçük, bekâr veya dul fark etmeksizin her kadının nikâh akdinin yapıldığı mecliste mutlaka bir velisinin bulunması gerekmektedir. Kadın adına nikâh akdini gerçekleştiren bir velinin bulunmaması durumunda nikâh geçersiz sayılır. Tam ehliyetli bir kadın, velisinden izin almış olsa bile kendi irade beyanı ile ne kendisinin ne de başka bir kadının nikâh akdini yapamaz. Bunun bir yansıması olarak Şâfiî fıkıh kitaplarında nikâh akdinin rükünleri sayılırken erkek ile kadın değil de erkek ile kadının velisi şeklinde geçmektedir. Sahâbe, tâbiîn ve fukahâdan birçok kişi bu görüştedir.¹⁰⁵

¹⁰³ Şâfiî, *el-Ümm.* 6/35-37; Mâverîdî, *el-Hâvi'l-Kebîr.* 9/120; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü'l-Menhecî.* 2/64-65; Hisnî, *Kifâyetü'l-Ahyâr.* 484.

¹⁰⁴ Şâfiî, *el-Ümm.* 6/37; Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-Mezheb.* 5/58; Râfi'î, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz.* 7/546; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc.* /107-112; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî.* 2/1402-1404.

¹⁰⁵ Mâverîdî, *el-Hâvi'l-Kebîr.* 9/38; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü'l-Menhecî.* 2/57; Keskin, *Şâfiî Fıkıhı.* 2/85; Türkan, *İslâm Hukuku El Kitabı.* 309; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku.* 1/305; Apaydın, “Velâyet (Fıkıh)”. 43/18. Bu bakımdan sünî mezheplerin dışında kalan Zeydiyye mezhebinde de buna benzer bir durum söz konusudur. Zira bu mezhepte de veli olmadan kıyılan nikâh bâtil sayılmaktadır. Bk. Ahmet Ekinci, *Zeydî Fıkıhının Gelişimi ve Hâdî-İlelhak,* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2019), 226.

Yukarıda geçen bilgilerin naklî dayanaklarına bakılacak olursa ilk olarak şu âyet gelmektedir: *“Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini tamamladıklarında, aralarında mâkul ve meşrû ölçüde rızalaştıkları takdirde boşayan kocalarıyla yeniden evlenmelerine engel olmayın.”*¹⁰⁶ Ayette kadınların tercih ettikleri kişi ile evlenmelerine engel olunmaması gerektiği cümlesinin muhatabı velilerdir. Zira yasaklanan durum ancak yasağı koyan kişi tarafından yapılırsa tahakkuk eder. Bu da nikâhta yetkinin kadında değil, velide olduğunu göstermektedir. Öyle ise kadının kendi başına akit yapması sahih olmaz.¹⁰⁷ Şâfiî de bu âyet hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: *“Bu âyet, nikâhta velinin kadınla birlikte söz sahibi olduğuna ve kadın meşru bir şekilde razı olduğu biriyle evlenmek istediğinde velinin buna engel olmaması gerektiğine dair Kur’an-ı Kerim’deki en açık delildir.”*¹⁰⁸

Ayetin nüzûl sebebiyle alâkalı rivayet edilen şu olay yukarıdaki yorumları destekler mahiyettedir: *“Ma’kil b. Yesâr’ın Ebu’l-Beddâc ile evli bir kız kardeşi vardı. Ebu’l-Beddâc daha sonra onu boşadı ve kadının iddeti bitene kadar bekledi. Sonra onu boşadığı için pişman olup tekrar istedi ve kadın da buna razı oldu. Fakat Ma’kil kardeşini vermemeyi reddetti. Bunun üzerine âyet nâzil oldu ve Hz. Peygamber (s.a.v), Ma’kili çağırıp ona şöyle dedi: Eğer gerçek bir mü’min isen kardeşinin Ebu’l-Beddâc ile evlenmesine engel olma. Bunun üzerine Ma’kil şöyle dedi: Allah’a iman ettim ve kardeşimi onunla evlendiriyorum.”*¹⁰⁹ Rivayette görüldüğü üzere kadın kendi irade beyanı ile evlenme yetkisine sahip olsaydı kardeşi Ma’kil’in velâyetine ihtiyaç duymazdı. Öyleyse ayetteki nehyin muhatabının eşler olması uzak bir ihtimal olup buradaki hitabın asıl velilere olduğu kuvvetle muhtemeldir.¹¹⁰

Muhatabın veliler olduğu ve kadının irade beyanı ile nikâh akdi yapamayacağına dair şu âyetler de delil gösterilmektedir: *“İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin...”*¹¹¹ *“... İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin...”*¹¹² Fakat bu iki âyet için yapılan yoruma şöyle bir itiraz da gelmiştir: Ayetlerde asıl muhatap sadece veliler değil, insanların tamamıdır. Allah Teâlâ burada mü’minlere hitaben evlenme hususunda birbirlerine yardımcı olmalarını ve nikâha teşvik etmelerini istemiştir. Öyle ki içlerinde imkânsızlıktan dolayı evlenemeyen hiçbir bekâr kalmamasın. O zaman yapılması gereken, kadının nikâhta taraf olamayacağına dair delilleri bu ayetlerden değil, sünnetten çıkarmaktır.¹¹³

¹⁰⁶ el-Bakara 2/232.

¹⁰⁷ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/125;

¹⁰⁸ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/32.

¹⁰⁹ Buhârî, “Nikâh”, 37; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 20.

¹¹⁰ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/126; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*. 4/93; Hisnî, *Kifâyetü’l-Ahyâr*. 479.

¹¹¹ en-Nûr 24/32.

¹¹² el-Bakara 2/221.

¹¹³ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Revâi’u’l-Beyân Tefsîru âyâtî’l-ahkâm mine’l-Kur’ân*, (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2010). 2/177.

Velisiz nikâhın sahih olamayacağı ile alâkalı şu hadis dayanak olarak gösterilmektedir: “Nikâh ancak veli ile olur.”¹¹⁴ Hadisteki ifadeler genel olduğu için tam ehliyetli kadınlar, ister kız isterse dul olsun, velilerinin aracılığı olmadan evlenemezler. Kadının kendi irade beyanıyla nikâh akdini gerçekleştiremeyeceği hususunda ise “hiçbir kadın başka bir kadını evlendiremez. Kendi kendini de evlendiremez”¹¹⁵ hadisi delil gösterilmiştir. Bu da kendi kendini evlendiren kadının nikâhının bâtil olduğunu göstermektedir.¹¹⁶ Ancak burada bir istisna yapılmaktadır. Şayet kadın devlet başkanı ise umûmi veli sıfatıyla başkasını evlendirebilir. Bu görevde iken yakın veliler olduğu sürece kendi kızlarını evlendiremez. Yine bu görevdeyken kendi kendini asla evlendiremez. Ancak yardımcılarından birine, kendisini evlendirmesi için izin verirse o yardımcısı da kadını evlendirir.¹¹⁷ Yukarıda sıralanan naklî deliller aslında ümmetin bir uygulaması sayılmaktadır. Zira sahâbîlerden başlayarak sonraki nesillere varıncaya kadar İslâm toplumunda meşhur ve ma’ruf bir uygulama vardır ki o da kadınların nikâh akitlerinin erkek velileri tarafından gerçekleştirildiği gerçeğidir.¹¹⁸

Nikâhın ancak veli aracılığıyla kısılabileceği ile ilgili aklî delil olarak şunlar söylenebilir: Evlenmenin birçok amacı vardır. Bunlardan birisi de bu nikâhla birlikte damadın ailesi ile kızın ailesi arasında yeni bir bağ oluşmasıdır. Bu çift arasında evlilik hayatında meydana gelebilecek her türlü olumlu ya da olumsuz hâdiselerin, aileleri de bir şekilde etkileyeceği ihtimal dâhilindedir. Ayrıca kadın, velisine kıyasla koca adayı hakkında genellikle daha az malumat sahibi olabilmektedir. Bu sebeple ideal bir tercih yapması da zor olur. Özellikle kadınların ekserisi fitrat olarak erkeklere göre daha duygusal oldukları için hayatını önemli ölçüde etkileyecek böyle bir konuda gerçekçi davranamayıp hislerine kapılarak yanlış bir tercihte bulunabilir. Bu da hem kendilerine hem de ailelerine zarar verici sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla evlilikten beklenen maslahat gerçekleşmiş olmaz. Öyle ise yapılması gereken, gerek koca ve kız gerekse ailelerin menfaati için kadının velisi olmaksızın kendi irade beyanıyla nikâh akdi gerçekleştirmemesidir.¹¹⁹ Bunların yanında şöyle bir yorum da yapılmaktadır: Genel olarak toplumlarda gelenek ve örfleri gereği kadının kendi nikâh akdini yapması, kadında bulunması gereken hayâ duygusuna ters düştüğü gerekçesiyle hoş karşılanmamıştır.¹²⁰

Nikâh akdinde velinin bulunması gerektiği halde velisiz evlilik gerçekleştirildiği takdirde şu hadise dayanılarak bazı hükümler çıkarılmıştır: “Velisinin iznini almaksızın evlenen herhangi bir kadının nikâhı bâtildir (üç defa tekrarladı). Eğer cinsî münase-

¹¹⁴ Buhârî, “Nikâh, 36; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 19.

¹¹⁵ İbn Mâce, “Nikâh”, 15.

¹¹⁶ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/126.

¹¹⁷ Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*. 2/1391; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/94.

¹¹⁸ 'Üfî, *el-Velâyetü fi'n-Nikâh*. 1/263.

¹¹⁹ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/126; Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015). 41; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 1/305; Türkan, *İslâm Hukuku El Kitabı*. 309-310.

¹²⁰ Hin - v.dğr., *el-Fikhü'l-Menheci*. 2/57.

bet olmuşsa o takdirde kadına mehir verilmesi gerekir.”¹²¹ Hadiste geçen ‘her kadın’ ifadesi genel olduğu için bu kapsama küçük, büyük, bâkire ve dul kadın fark etmeksizin hepsi dâhil olmaktadır. Veli, yerine bir vekîl tayin edebilir. Söz konusu nikâh fasit sayıldığı için kadına mehr-i misil gerekir. Ayrıca ilişki gerçekleşmiş her türlü fâsit nikâhta mehrin tahakkuk ettiğine delâlet etmektedir.¹²² Tercih edilen görüşe göre böyle bir nikâh, aslı itibariye bâtil olduğu için fesih veya talâka ihtiyaç duymaz. Böyle bir durumda erkek kadını boşasa bile bu, talâk yerine geçmez. Zira talâk sahih nikâhın bir sonucu olarak vâki olmaktadır.¹²³

Velisiz nikâh sonucunda gerçekleşen ilişki had cezası gerektirmez. Kişilerin bu nikâhın haram olduğunu bilip bilmemesi arasında bir fark yoktur. Had cezasının uygulanmamasının sebebi ise nikâhta velinin durumu hususunda mezhepler arasında ihtilaf bulunmasıdır. Dolayısıyla ihtilafın bulunduğu yerde şüphe meydana gelmektedir. Şüphe meydana geldiğinde ise had cezaları düşmektedir. Bununla beraber bu kişilere ta‘zir cezası uygulanır. Şayet nikâh akdinde hem veli hem de şahit bulunmazsa had cezası uygulanır. Zira burada mezhepler arasında bir ihtilaf söz konusu değildir.¹²⁴

5. Velide Bulunması Gereken Şartlar

Daha önce ifade edildiği üzere nikâhta velâyetin asıl ve en önemli amacı kadının maslahatını gözetmektir. Bu maslahatı gerçekleştirmenin bir yolu da veli olacak kişi için bazı kriterlerin konmasıdır. Dolayısıyla İster mücbir sıfatıyla baba ve dede olsun, ister diğer akrabalar olsun veli için aranan bazı şartlar vardır ki bunlar aşağıda ayrı ayrı ele alınacaktır.

5.1. İslâm

Burada üç farklı durum söz konusudur. Bunlar; kâfirin Müslümana velâyeti, Müslümanın kâfire velâyeti ve kâfirin kâfire velâyetidir.

a. Kâfirin Müslüman kadına velâyeti: Müslüman olmayanın Müslüman kişiye velâyeti caiz değildir. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “...Allah kâfirlere, mü’minler aleyhine asla yol vermeyecektir.”¹²⁵ “Mü’minlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velîleridir...”¹²⁶ İlk âyet aslında ahirette kâfirlerin, Müslümanların aleyhine bir delil getiremeyeceklerini ifade etmektedir. Fakat umumi manada bakılacak olursa kâfirlerin Müslümanlara hâkim olacakları yollar kapatılmak isteniyor ki velâyet de bu yollar-dan birisidir. Dolayısıyla bu ayetlerden hareketle evlilikte de Müslüman olmayan, Müslüman bir kadına hiçbir durumda veli olamaz. Nitekim velâyet, mirastaki asabe gibi

¹²¹ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 19; İbn Mâce, “Nikâh”, 15.

¹²² Şâfiî, *el-Ümm*. 6/35; Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*. 9/46-47; Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/130; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/95.

¹²³ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/132; İtir, *İ'lâmü'l-Enâm*. 3/304.

¹²⁴ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/95-96; Hin - v.dğr., *el-Fikhü'l-Menhecî*. 2/58.

¹²⁵ en-Nisâ 4/141.

¹²⁶ et-Tevbe 9/71.

düzenlenmiş olup din farkı birbirine vâris olmaya engel olduğu gibi veli olmaya da engel teşkil etmektedir. Ayrıca velâyet, kadının haklarını korumak amacıyla tesis edilmiştir. Din farkının buna engel oluşturması kuvvetle muhtemeldir.¹²⁷

b. Müslümanın kâfire velâyeti: Kişinin kendi kızı bile olsa Müslüman gayr-i müslime veli olamaz. Bunun delili şu âyettir: “*İnkâr edenler birbirlerinin velîleridir.*”¹²⁸ Burada Müslümanlarla kâfirler arasında velâyetin olamayacağı vurgulanmaktadır. Gayr-i müslim kızın kâfir bir velisi de yoksa “velisi olmayanın velisi devlet başkanıdır”¹²⁹ hadisi umum ifade edip hem Müslüman hem de gayr-i müslim kıza şâmil olduğu için devlet başkanı onun velisi olur.¹³⁰ Kişinin gayr-i müslim bir cariyesi varsa İmam Şâfiî’ye göre buna veli olabilir.¹³¹ Bu konuda sonraki mezhep âlimleri arasında ihtilaf olmuşsa da tercih edilen görüş Şâfiî’nin görüşü olmuştur. Çünkü din farkı, mülkiyette bulunan böyle bir köleye sahip olmaya engel olmadığı gibi velâyete de engel değildir.¹³²

c. Kâfirin kâfire velâyeti: Bu hususta velide adalet şartı aransa da tercih edilen görüşe göre gayr-i müslim gayr-i müslime veli olabilir. Zira küfür tek millettir. Bunun delili ise “*ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları veli edinmeyin. Onlar birbirlerinin velîleridir.*”¹³³ âyetidir. Buna göre evlilikte Yahudiler Yahudilerin, Hristiyanlar da Hristiyanların velisi olabilirler.¹³⁴

5.2. Hürriyet

Mutlak olarak köle ister müdebber isterse mükâteb olsun velî olamaz. Çünkü kendine velâyeti olmayanın başkasına evleviyetle olmaz. Nitekim köle, ne mirasçı ne de şahit olabilir. Nikâhtaki velâyet ise tam bir serbestliğe bağlıdır. Köle, efendisinin izni veya vekâleti dahi olsa nikâhta îcab tarafında olamaz. Ancak kabul tarafında olabilir.¹³⁵

5.3. Akıl

Bu şartın altına öncelikle cünun (akıl hastalığı) girmektedir. Akıl hastalığı sürekli bir şekilde olan kişi ittifakla veli olamaz. Çünkü bu durumda kendisi başkasının velâyeti-ne muhtaçtır. Akıl sağlığı bazen iyi olup bazen kötü olan veya zaman zaman bayılıp bir süre sonra kendine gelen kişi ile alâkalı tercih edilen görüşe göre cünun durumu sürekli olmadığı için kişi kendine gelene kadar beklenir. Bunun velâyeti düşmez. Aynı şekilde bayılma hususunda da kişi uyuyan biri olarak kabul edilir ve ayılması beklenir. Çünkü baygınlık durumunun ortadan kalkması uzun sürmemektedir.¹³⁶ Yaşlılıktan dolayı aklî melegele-

¹²⁷ Nevevî, *el-Mecmû’*. 197147; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü’l-Menhecî*. 2/59; Keskin, *Şâfiî Fıkhı*. 2/86; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 1/308-309.

¹²⁸ el-Enfâl 8/73.

¹²⁹ Buhârî, “Nikâh”, 39; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 19; Tirmizî, “Nikâh”, 15; Dârimî, “Nikâh”, 11.

¹³⁰ Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*. 4/122; Hisnî, *Kifâyetü’l-Ahyâr*. 480.

¹³¹ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/38.

¹³² Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/148.

¹³³ el-Mâide 5/51.

¹³⁴ Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*. 4/122; Hisnî, *Kifâyetü’l-Ahyâr*. 480; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü’l-Menhecî*. 2/60.

¹³⁵ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/143; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*. 2/1396; Hisnî, *Kifâyetü’l-Ahyâr*. 481.

¹³⁶ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/146; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü’l-Menhecî*. 2/61.

ri zayıflamış olan, zihnî bozukluklar yaşayan veya sürekli ve çok ağır hastalığı olan kimselerin de velâyeti düşer. Ayrıca ne söylediğini bilemeyecek derecede sarhoş olmak da aynı hükme tâbidir. Zira bunlar velisi oldukları kız için denk birini seçme hususunda aciz kalmaktadırlar.¹³⁷

5.4. Adalet

Adalet kelimesi sözlükte “istikamet, zulmün zıddı ve hak üzere hüküm vermek” gibi bi manalara gelmektedir.¹³⁸ Terim olarak ise “zulüm ve eziyet etmeyip herkes hakkında doğru hüküm vererek hakkı yerine getirmek” demektir.¹³⁹ Adalet kavramı, Şâfiî mezhebine ait fıkıh kitaplarında ise “büyük günahlardan kaçınmak, küçük günahlarda ısrar etmemek ve kişiliğe hâlel getirecek davranışlardan uzak durmak” şeklinde tarif edilmektedir.¹⁴⁰ Bu tanımdan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: velinin âdil olmasından maksat, dinî hayatında ibadetlerine dikkat etmesi, günahlardan olduğunca uzak durması ve bulunduğu toplumda hal ve tavırlarıyla saygın bir kişiliğe sahip olmasıdır.

Adalet kavramına getirilen tanımın ilk kısmı aslında fâsıklığın zıddı gibi görünmektedir. Nitekim bazı eserlerde fâsık kişinin veli olamayacağı ifade edildikten sonra fâsıklık “dinde haram kılınan davranışlarda bulunmak, küçük günahlarda ısrar etmek ve itaatten çok isyan yönü ağır basmak” diye tarif edilir ki bu da adalet kavramına yapılan tanıma zıt olmaktadır.¹⁴¹ Meseleye dayanak olarak getirilen “nikâh ancak mürşit bir veli ve âdil iki şahitle olur”¹⁴² rivayetindeki “mürşit” kelimesine de mezhepte “adalet” anlamı verilmektedir. Nitekim Şâfiî de velide aranan şartları sıralarken “adalet” yerine “rüşd” kelimesini kullanır ve nakledildiğine göre bununla adaleti kastettiği ifade edilmektedir. Ayrıca konunun detayında müellifler tarafından adalet ve fık kelimleri sık sık birbirinin karşısı olarak kullanılmaktadır.¹⁴³

Mezhep içerisinde fâsıklık durumu dört farklı şekilde ele alınmıştır. Birincisi fâsık nikâhta veli olamaz. İkincisi, fâsık veli olabilir. Çünkü ilk dönemlerde fâsıklık velâyete engel olarak görülmemiştir. Gazzâlî (ö. 505/1111) de bu görüşü savunanlar arasındadır. Ona göre Şâfiî, kadîm ve cedîd görüşünün ikisinde de bu görüşteydi. Gazzâlî, daha sonra görüşünü şöyle temellendirmektedir: “Fâsık veliden velâyeti aldığımız takdirde bu sefer yetkinin fâsık ve zalim bir devlet yetkilisine geçme ihtimali vardır.”¹⁴⁴ Üçüncüsü, eğer fâsık mücbir veli grubunda ise o takdirde veli olamaz. Fakat mücbir veli sıfatını taşımıyorsa veli olabilir. Zira

¹³⁷ Râfi’î, *el-‘Azîz şerhu’l-Vecîz*. 7/550; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*. 4/117-118; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*. 2/1395; Hisnî, *Kifâyetü’l-Ahyâr*. 481.

¹³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*. 4/2838.

¹³⁹ D. Mehmet Doğan, “Adalet”, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2008). 13.

¹⁴⁰ Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*. 2/1397; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü’l-Menhecî*. 2/60.

¹⁴¹ Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*. 4/120.

¹⁴² Şâfiî, *Müsned*, 3/2389 (1100).

¹⁴³ Şâfiî, *el-Ümm*. 6/38; Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/143; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*. 4/120-121; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü’l-Menhecî*. 2/60.

¹⁴⁴ Gazzâlî, *el-Vasît fi’l-Mezheb*. 5/72.

bu durumda kadının iznini aldığı için bir nevi vekîl konumundadır. Dördüncüsü fâsık, malını saçıp savuran biriye veli olamaz. Fakat dünyevî işlerinde olgun davranışlar sergiliyorsa veli olabilir. Mezhepte bu şekilde farklı görüşler ileri sürülse de genel olarak ilk görüş tercih edilip fâsık kişinin veli olamayacağı yönünde eğilim hâkimdir. Cariyesini evlendiren fâsık bu durumdan istisna edilmiştir.¹⁴⁵

Velide adalet şartının aranmasına şu itirazlar da yapılmıştır: Evlilikte adalet şartı aranmamalıdır. Çünkü nikâhta velâyet hakkı akrabalık bağının bir sonucu olarak sabit olmuştur. Bu bağdan dolayı veli, velâyeti altındaki kişiye şefkat besler ve onun maslahatını gözetir. Öyleyse bu şefkatin, fâsıkta da âdil kişide de bulunması mümkündür. Ayrıca günümüzde adalet duygusunun azalmasından dolayı böyle bir şartın koşulması insanları sıkıntıya sokabilmektedir. Nitekim bir gayr-i müslimin kendisi gibi gayr-i müslim kızına veli olabilmesinin mefhumundan fâsıkın da veli olabileceği çıkmaktadır. Çünkü o, fâsık da olsa Müslümandır. Son olarak tarihî seyir içinde herhangi bir asırda fâsık kişilerin, velâyeti altındaki kişilere veli olmalarının engellendiği de bilinmemektedir.¹⁴⁶

5.6. Ergenlik

Ergenlik çağına ulaşmayan kişi veli olamaz. Zira bu durumda kendi velâyetine bile sahip olmadığı için başkasının velâyetine evleviyetle sahip olamaz. Ayrıca çocuk, kadının menfaatini gözetebilecek bir yetkinliğe de sahip değildir. Zaten eksik ehliyetli olduğu için kendi malında da tasarrufta bulunamaz.¹⁴⁷

5.7. Erkeklik

Velinin erkek olma şartı, aslında kadının kendi irade beyanıyla nikâh kıyamamasının ve mutlaka bir erkek velisinin bulunması gerektiği anlayışının bir sonucudur. Hünsa olanın da veli olması caiz değildir. Ancak hunsa kişi, nikâh akdinden sonra aslında erkek olduğunu ifade ederse bu akit sahih olur.¹⁴⁸

5.8. İhramlı Olmamak

Hac veya umreye niyet etmek diğer bir ifadeyle ihramlı olmak, kişiyi normal hayatta yapabildiği birçok şeyden dinî açıdan alıkoymaktadır. Bunun sebebi ise kişinin sadece o ibadetiyle meşgul olmasıdır.¹⁴⁹ Dolayısıyla ihramlı kişi bu durumda velâyet hakkını kullanamaz. Bunun delili de “İhramlı olan kişi evlenemez ve evlendiremez”¹⁵⁰ şeklindeki hadistir. Veli, koca adayı veya kız bunlardan herhangi biri ihramlı ise nikâh akdi fasit olur. Tercih edilen görüşe göre veli ihramlıyken, velâyet hakkı bir sonraki veliye değil, dev-

¹⁴⁵ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/143; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*. 4/120; Hisnî, *Kifâyetü’l-Ahyâr*. 481.

¹⁴⁶ Hin - v.dğr., *el-Fıkhü’l-Menhecî*. 2/60.

¹⁴⁷ Nevevî, *el-Mecmû’*. 19/143; Hisnî, *Kifâyetü’l-Ahyâr*. 480; Hin - v.dğr., *el-Fıkhü’l-Menhecî*. 2/60.

¹⁴⁸ Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*. 2/1396; Hisnî, *Kifâyetü’l-Ahyâr*. 481.

¹⁴⁹ Aslan, “İslâm Hukukunda Evlilikte Velâyetin Ortadan Kalkmasıyla Velinin Velâyetinin Kime Gececeği Konusunun Değerlendirilmesi”. 40.

¹⁵⁰ Müslim, “Nikâh”, 41.

let başkanına geçer. Çünkü velinin ihramlı olması velâyet hakkını geçici bir sebepten elinden almış, tamamen ortadan kaldırmamıştır. Bu durumda veli, vekîl de tayin edemez.¹⁵¹

5.9. Hacir Altında Bulunmamak

Sefeh (harcamalarda tedbirsizlik) durumundan dolayı hacir altında olan kişinin velâyeti hususunda iki görüş bulunmaktadır. Birincisi, hacir altında bulunan, malında tasarruf yetkisine sahip olmadığı için evlilikte de velâyet hakkına sahip olması caiz değildir. İkincisi, bu kişi malını zayi etmesinden korkulduğu için hacir altına alınmıştır. Fakat evlilikte velâyeti altındaki kişi için sağlıklı karar verebilir. Dolayısıyla velâyeti caizdir. Fakat mezhepte tercih edilen görüş ilki olmuştur. Ayrıca hacir altındaki kişi, vekil tayin ederse kölenin durumunda olduğu gibi bu vekil icab konumunda değil, sadece kabul konumunda olabilir.¹⁵²

Son olarak şunu ifade etmekte yarar vardır. Velide bulunması gereken şartlar içerisinde “ihramlı olmamak” dışındaki şartlardan herhangi birinin bulunmaması durumunda velâyet hakkı sıralamaya göre bir sonraki veliye geçmektedir. Fakat velinin ihramlı olması onun velayet hakkını düşürmez. Zira ihram geçici bir engeldir. Dolayısıyla velâyet hakkı devam etmektedir. Onun yerine devlet başkanı ya da yetkili başka biri veli olarak nikâhı kıyar.¹⁵³

SONUÇ

Şafî mezhebi özelinde, nikâh akdinde velinin konumunu delilleriyle birlikte ele aldığımız bu çalışmada, başta mezhebin kurucu imamı olmak üzere mezhep müçtehitlerinin hüküm verirken naslara sıkı sıkıya bağlı kaldıklarını ve bunlar ışığında içtihatlarını temellendirdiklerini müşâhade ettik. Konunun genelinde vardığımız bazı sonuçları birkaç madde halinde özetlemek mümkündür.

1- İmam Şafî ile mezhep müçtehitlerinin, Kitap delilinden evlilikte velinin yetkisini belirlerken dayanak aldıkları âyetlerin muhatabının kadınlar değil, onların velileri olduğu noktasından hareket etmişlerdir. Sünnetten ise başka rivayetlerle birlikte özellikle “velisiz nikâh olmaz” hadisine atıfta bulunmuşlardır. Söz konusu delillerle kadının kendi irade beyanıyla evlenemeyeceğine hükmetmeleri son derece önemli ve isabetli bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz. Zira söz konusu âyet ve hadislerin bu sonucu güçlü bir şekilde teyit ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bütün mezhepler evlilik akdinde velâyete büyük bir önem vermişlerdir. Bu durum söz konusu mezheplerin de bu husustaki delillere kayıtsız kalmadıklarını göstermektedir. Diğer taraftan genel olarak toplumların da örflerinde velâyete ayrı bir yer verdiği görülmektedir. Özellikle günümüzde bazı gençlerin anne ve babalarına haber vermeden iki şahit bulup gayr-i ciddi bir şekilde nikâh akdi yapmaları hem

¹⁵¹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/123-124; Hin - v.dğr., *el-Fikhü'l-Menhecî*. 2/61.

¹⁵² Nevevî, *el-Mecmû'*. 19/143; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. 4/118; Hin - v.dğr., *el-Fikhü'l-Menhecî*. 2/61.

¹⁵³ Hin - v.dğr., *el-Fikhü'l-Menhecî*. 2/61.

büyüklerini üzmemekte hem de kendileri için çoğu zaman istenmeyen sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla meseleye bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşıldığında velâyetin ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

2- Mezhepteki icbar velâyetine baktığımızda, baba ve dedenin bekâr kızının rızasını almadan evlendirebilmesi hususu ilk bakışta veli açısından keyfiliğin önünün açıldığı, kız açısından ise küllî bir zararı doğurduğu intibayı uyandırmaktadır. Fakat meselenin detayına inildiğinde durumun hiç de öyle olmadığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki; öncelikle bu yetki, kıza karşı duydukları kâmil şefkatlerinden dolayı sadece babaya, baba olmadığında ise babanın babası dedeye verilmiştir. Sonrasında asıl yapılması gerekenin kızıdan izin almak olduğu vurgulanmakta ve mezhebin kurucu imamı da velinin kıza danışmasını ve ondan izin alması gerektiğinin açıkça ifade etmiştir. Daha sonraki aşamada ise bu yetkinin sahih olabilmesi için bazı şartlar öne sürülmektedir. Biz de çalışmamızda bunlardan üç tanesini inceledik ki bu şartların bulunmaması durumunda velinin icbar velâyeti sâkıt olmaktadır. Ayrıca ister velâyet-i icbârda isterse velâyet-i ihtiyârda olsun, kız kendine denk biriyle evlenmek istediğinde veli onu evlendirmekten kaçınırsa (adel) bu takdirde velâyet hakkı ortadan kalkmış olur.

3- Diğer mezheplerden farklı olarak mezhepte oğulun sadece oğul (bunuvvet) olma sıfatıyla veli olamaması görüşünün yerinde olduğu kanaatindeyiz. Meseleye hem naklî deliller hem de nesep cihetinden bakılması bir yana Şâfiî'nin sosyolojik ve kültürel yönden meseleye yaklaşması son derece dikkat çekicidir. Sonuç olarak diğer hususlarda olduğu gibi burada da kadının haklarının korunması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, Halil İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Apaydın, H. Yunus. “Velâyet (Fıkıh)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Aslan, Bedri. “İslâm Hukukunda Evlilikte Velâyetin Ortadan Kalkmasıyla Velinin Velâyetinin Kime Gececeği Konusunun Değerlendirilmesi”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (Ocak 2016).
- Aydın, Mehmet Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Hars Yayıncılık, 6. Basım, 2007.
- Bâcûrî, İbrahim b. Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî. *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*. thk. Muhammed Salâh b. Velîd Nuveydir. 3 Cilt. Ürdün: Dâru'n-Nûr, 1. Basım, 2015.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhü'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğa. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 5. Basım, 1993.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *Sünenü'd-Dârimî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğa. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Mustafâ, 1. Basım, 2011.
- Doğan, D. Mehmet. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pınar Yayınları, 21. Basım, 2008.

Ebû Davûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Meşhûr b. Hasan Âlû Selmân. Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.

Ekinci, Ahmet. *Zeydî Fıkhnın Gelişimi ve Hâdî-İlelhak*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 1. Basım, 2019.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları, 4. Basım, 2013.

Gamrâvî, Muhammed ez-Zührî. *Envâru'l-Mesâlik şerhu Umdetü's-Sâlik ve 'Uddetü'n-Nâsik*. thk. Muhammed Salâh b. Velîd Nuveydir. Ürdün: Dâru'n-Nûr, 1. Basım, 2014.

Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Vasît fî'l-Mezheb*. thk. Ahmed Mahmûd İbrahim. 7 Cilt. Dâru's-Selâm, 1. Basım, 1997.

Günenç, Halil. *Büyük Şafî İlmihali*. İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.

Heyet. *el-Müncid fî'l-lugati ve'l-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 42. Basım, 2007.

Heyet. *İlmihal (İslâm ve Toplum)*. 2 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 21. Basım, 2013.

Hin, Mustafa - v.dğr. *el-Fikhü'l-Menhecî 'alâ mezhebi'l-İmâm eş-Şafî*. 3 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Ulûmî'l-İnsâniyye, 1. Basım, 1996.

Hisnî, Takiyyüddîn Ebûbekir b. Muhamed b. Abdülmü'min. *Kifâyetü'l-Ahyâr fî halli Gâyeti'l-İhtisâr*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 3. Basım, 2011.

İtır, Nûreddîn. *İ'lâmü'l-Enâm şerhu Bulûğî'l-Merâm min ehâdîsi'l-ahkâm*. 4 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Ferfûr-Daru'l-Yemâme, 7. Basım, 1999.

Râfî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm. *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz el-ma'rûf bi's-Şerhi'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Meşhûr b. Hasan Âlû Selmân. Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1. Basım, ts.

İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâlüddîn. *Lisânu'l-Arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. 1-6 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Meârif, ts.

Kahveci, Nuri. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2014.

Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Basım, 2009.

Kelebek, Mustafa. *İslâm Aile Hukukunda Velâyet*. Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Keskin, Mehmet. *Şafî Fıkhi*. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2018.

Köse, Saffet. "İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003).

Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvi'l-Kebîr fî fıkhi mezhebi'l-İmâm eş-Şafî*. thk. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 18 Cilt. Beyrut:

Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc en-Neysâbü'rî. *Sahîhü Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 5 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1. Basım, 1997.

Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzebe*. thk. Âdil Ahmed Abülmevcûd - v.dğr. 27 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1. Basım, 2007.

Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. *Minhâcû't-Tâlibîn*. thk. Ahmed b. Abdülazîz el-Haddâd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2. Basım, 2005.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Revâi'u'l-Beyân Tefsîru âyâtî'l-ahkâm mine'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2010.

Şâban, Zekiyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 30. Basım, 2018.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. thk. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 4. Basım, 2011.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *Müsnedü'l-İmâm eş-Şâfiî*. thk. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2005.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb. *Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*. thk. Abdürrezzâk Şahûd en-Necm. 5 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Feyhâ-Dâru'l-Menhel, 1. Basım, 2009.

Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Meşhûr b. Hasan Âlû Selmân. Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1. Basım, ts.

Türcan, Talip (ed.). *İslâm Hukuku El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2016.

Mes'ûdî, Muhammed b. Radîd. *el-Mu'temed min Kadîmi Kavli's-Şâfiî 'ale'l-Cedîd*. Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1. Basım, 1996.

Üfî, 'Avz b. Recâ. *el-Velâyetü fi'n-Nikâh*. Medîne: el-Cami'etü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: İFAV Yayınları, 13. Basım, 2015.

Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: İFAV Yayınları, 18. Basım, 2018.